

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Вероніка ТЕРНАВСЬКА, Юрій КАЛІЧАК

м. Дрогобич

Авторитарний стиль виховання, що передбачає зверхність дорослого над дитиною, суб'єкт-об'єктну взаємодію, задовольняє амбіції дорослих, що власними словами та діями принижують і пригнічують дитину. Авторитарні дорослі вбачають у дітях не рівноправних партнерів у взаємодії, а бездумних виконавців чужої волі, якими постійно керують, незважаючи на особисті інтереси, можливість здійснювати вибір варіантів поведінки [12].

Такі домагання бездумної та беззаперечної слухняності дітей, дотримання жорсткої дисципліни, ініціативи, індивідуальності призводять до вимушеної покори або ж викликають відвертий спротив [2].

Авторитарні вихователі не зважають на особистість дитини, не поважають, а пригнічують її. Окремі з них самостверджуються через владу над дітьми, котрі не здатні відстояти власну думку. Відтак дітей без захисту, що перебувають в постійному страху покарання, позбавляють активності, викликаючи нещирість у відповідь, а подекуди відвертий саботаж [11].

Авторитаризм батьків та педагогів полягає у надмірних вимогах і відсутності розуміння, що впливає на тональність розмов, величезну кількість розпоряджень, роздратованість у поведінці, підвищеному голосі, стабільними погрозами за непокору. Подібні методи обмежують свободу вибору дітей, нівелюють самобутність та спроможність до самоствердження [10].

Замість любові та опіки, уваги і тепла – надмірні заборони, прояви грубості, подекуди насильство. Діти, виховані в атмосфері авторитарного стилю, як правило демонструють невпевненість,

надмірну сором'язливість і безініціативність, навіть не намагаються продемонструвати власну самоідентичність чи емпатію. Дуже часто вони порушують поведінку, що негативно впливає на успішність, стосунки з однолітками та дорослими [8].

Гуманістичний стиль виховання із демократичним спрямуванням передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію дорослих із дітьми від самого народження.

Метою гуманістичного стилю виховання є сприяння розвитку дитини як самостійної особистості. Батьки та вихователі, які дотримуються цього підходу, сприймають дитину як рівноправного індивіда, що має власні бажання, інтереси та можливість власного вибору.

Спочатку ці аспекти можуть бути неусвідомленими, але з віком стають дедалі яснішими. Розуміючи і поважаючи відповідні прагнення, намагання та дії дитини, такі дорослі помірковано задовольняють усі ті бажання, що їй не шкодять. Водночас спокійно, доброзичливо відвертають увагу малюка від неприйнятних чи шкідливих намірів, коротко зрозуміло пояснюють йому, чому деякі бажання не можуть бути здійснені в цей момент або й взагалі ніколи.

Таке людяне ставлення дорослого формує у дитини довіру до нього, відчуття взаєморозуміння і захищеності. Малюк упевнений, що до такого дорослого можна звернутися з будь-яким проханням, залучити його до гри, похвалитися досягненнями, підкреслити свої досягнення, навіть довірити їх на певний час. Так поступово виникає і зростає авторитет батьків, педагогів, завдяки якому діти дослухаються до їхніх прохань, порад, указівок [7].

Задля втілення цієї мети можна порекомендувати дорослим низку методів, котрі «позитивно впливають на емоційну і вольову

сферу малят, активізуючи, а не пригнічуючи інтелект. Адже життєві цінності формуються в реальних позитивних переживаннях» [1, с. 37].

Недарма «дорослі (батьки та педагоги) мають бути постійно і незмінно налаштовані на доброзичливий, довірливий, зацікавлений, рівноправний, спокійний, урівноважений, тихий тон спілкування з дітьми за будь-яких обставин, бути готовими долати свої стереотипи, поганий настрій й упередження тощо. Таке емоційне забарвлення спілкування служитиме дітям прикладом і опосередковано спонукатиме їх спочатку до відповідних емоційно позитивних мовленнєвих реакцій щодо цього конкретного дорослого, а невдовзі стане звичним форматом взаємодії з іншими людьми» [5, с. 77].

Довіру та повагу до дітей доречно і важливо виявляти, надаючи їм посильну самостійність у повсякденних справах.

Зазвичай діти одночасно перебувають під впливом різних стилів виховання. Так, вимоги і моделі взаємодії з дітьми можуть відрізнитися в батьків і педагогів закладу дошкільної освіти, у батька й матері, в обох виховательок, котрі працюють з однією групою [9].

Стримуючи себе під тиском авторитарних дорослих, діти дають волю активності та енергійності й не дослухаються до людей, котрим притаманний гуманістичний стиль спілкування, коли перебувають поряд із ними. Вони намагаються задовольнити і реалізувати довго стримувані бажання, коли їх не обмежують жорсткими вимогами, наказами, погрозами застосування покарань. Тому навіть цікава для дітей мотивація демократичних дорослих іноді не приводить до позитивних наслідків. Лише поява авторитарного дорослого або сама лише згадка про можливе покарання змушує їх діяти за вказівками [2].

Виховані в авторитарному стилі діти не поважають людей, котрі поводяться з ними м'яко, доброзичливо, демократично,

абсолютно не дослухаються до них. Вони не здатні цінувати добре ставлення. Їхнє стримуване бажання протистояти постійним заборонам авторитарності поступово переростає в негативізм, що проявляється в тотальному запереченні будь-яких правил та бажанні вчинити по-своєму, навіть на шкоду собі. Не звиклі слухати докази та пояснення, діти не чують їх, не зважають на них, не приймають допомогу дорослого [7].

Малята знову й знову порушують вимоги дорослих через властиву їм імпульсивність та бажання діяти по-своєму. Вони радіють свободі і безвідповідально зтягують час режимних процесів, створюють безлад тощо. І жодні вмовляння не допомагають.

На дітей, яких виховують авторитарні дорослі, діють лише суворі правила. Коли ж діти знову намагаються налагодити особисті чи ігрові взаємини з дорослим, то на нагадування про останній випадок непослуху з готовністю вибачаються, обіцяючи надалі такого не робити. Але, звісно, невдовзі порушують обіцянку. Адже дошкільники ще не здатні дотримувати слова, а потреба активно діяти спонукає їх до непередбачуваних, часто неприйнятних учинків, які до рослі сприймають як непослух [3].

Саме тому необхідно прищеплювати дітям гуманістичні цінності й моделювати відповідний стиль поведінки, демонструючи їм своє розчарування їхніми агресивними словами та вчинками і водночас віру в те, що вони зміняться на краще, хвалити їх за кожне правильне рішення, добрий учинок, співчутливе слово, надану допомогу тощо.

Навіть, якщо лише окремі вихователі чи батьки сповідують гуманістичний стиль спілкування, подібна обставина неодмінно стане «прикладом гуманної взаємодії з дорослими, на відміну від авторитарної, яка викликає в них негативні переживання та реакції» [4, с. 33].

Настане час, коли, набувши здатність порівнювати, дитина відчує і зрозуміє, що насправді добре, а що погано. Врешті вона зробить вибір, зважаючи на те, з ким їй краще, спокійніше, безпечніше, веселіше.

У сім'ї започатковуються суспільні відносини, проходить апробація виконуваних згодом соціальних статусів, формування родинно-сімейних відносин загалом. Трактування самої категорії щастя неможливе і втрачає всілякий зміст для особистості без врахування родинного добробуту.

Філософи та соціологи не раз піднімали питання про кризу інституту сім'ї, навіть прогнозуючи її можливе зникнення. Проте люди продовжують жити в сім'ях, хоча їхня структура змінюється: кількість зменшується, багато з них утворені внаслідок повторних шлюбів. Шлюб і сім'я залишаються важливими складниками соціальної структури та відтворення населення.

Сучасна сім'я переживає непрості часи через вкрай складні суспільно-політичні та соціально-економічні умови, ускладнені війною. Значній кількості родин надзвичайно складно пристосуватися до нових реалій [9].

Зазначене посилення емоційного напруження є передумовою появи агресивності, роздратування, що згодом може спровокувати сплеск кількості випадків із зафіксованою протиправною поведінкою наймолодших членів суспільства і є відображенням наявних негативних зсувів у суспільстві.

До основних соціальних функцій сім'ї відносять і виховну, що передбачає передачу дітям набутого досвіду, формування етичних зразків виховання родичами, а саме «світогляду, моральних, правових норм і правил поведінки, загальної культури, пізнавальної громадської активності, виховання почуття громадянства.

Особливість сімейного виховання полягає в систематичній діяльності сімейного кола з виховання кожного члена протягом

усього його життя, у постійному взаємовпливові дітей і батьків» [5, с. 47], а також формування прагнення до самовиховання, самовдосконалення.

Українська родина за роки будівництва системи суспільного виховання, всіляко сприяла процесам соціалізації дитини, а також пристосування до самотійного дорослого життя, становлення особистості загалом. Із цією метою сімейне виховання сформувало цілу систему ідеалів, до якої входять зокрема «такі:

1) ідеал сім'ї як першооснови життя людини, своєрідної фортеці, що забезпечує розвиток і захист найкращих якостей особистості в загальнолюдському та національному ціннісному вимірі;

2) ідеал праці як найповнішої форми виявлення інтелектуальних, духовних, фізичних, творчих здібностей і можливостей людини, джерела достатку й радощів, забезпечення повноцінного життя особистості, родини,

3) ідеал духовності як своєрідної синтетичної форми осягнення світу й себе в єдиному морально-ціннісному вимірі й ставлення до навколишнього природного й суспільного середовища та оточення:

4) ідеал громадянства як відчуття особистої належності до свого народу, держави, рідної землі, роду, традицій і звичаїв, культури, відповідальності й обов'язку за їхнє збереження і продовження» [11, с. 130].

Соціалізація дитини насамперед залежить від атмосфери в сім'ї, її культурно-освітнього рівня, традицій, духовності та матеріально-побутових умов. Однак сучасні матеріальні та господарські труднощі значно ускладнюють передачу цих важливих цінностей у сімейному житті.

Виховна функція сім'ї зберігає органічний зв'язок із дозвіллям. Важливими показниками ефективності цієї функції вважаються «такі:

1) вміння використовувати наявний вільний час у формі корисної активності;

2) спроможність постійно працювати над можливістю його збільшення;

3) здійснення моніторингу й орієнтація у новітніх формах сучасної індустрії дозвілля;

4) здатність оптимально добирати різноманітні засоби і форми використання вільного часу» [6, с. 25].

Культурно-дозвіллева функція сім'ї сприяє формуванню, збереженню та передачі моральних і культурних цінностей, норм і моделей поведінки. Це має велике значення для поліпшення способу життя її членів, підвищення задоволеності шлюбом і стабільності сім'ї.

Отже, можемо резюмувати, що сім'я стає соціальним осередком, де діти отримують свої перші «життєві уроки», залучаючи себе не лише до культури, а й до формування дозвіллевої культурної особистості.

Гуманістичний стиль, що передбачає повагу та співпрацю, сприяє формуванню самостійності і відповідальності дитини, всіляко стимулює її розвиток засобами підтримки особистих прагнень. Вказаний стиль виховання уможлиблює появу впевненості в собі, емпатії та критичного мислення, відтак позитивно впливає на формування особистості дошкільника. Гуманістичний підхід забезпечує атмосферу емоційного й психологічного комфорту дитини, позаяк сприяє розвитку гармонійної особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kalichak Y.L., Ivanyuk Y.M. Family upbringing in preschool system. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)* : збірник тез наукових робіт

учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27–28 вересня 2019 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 1. С. 35–38.

2. Алексеєнко Т.Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї : монографія. Київ : ІЗМН, 1997. 116 с.

3. Аносова А.В. Культура родинних взаємин: кроки сходження : просвітницька програма для батьків. Організаційно-методичні аспекти роботи працівників психологічної служби з батьками / автори-укладачі : Аносова А.В., Максимова Н. А., Петушкова Л.А. *Вісник психологічної служби Київщини*. Випуск 4. Біла Церква : КОПОПК, 2011. С. 67–79.

4. Бац Р.М., Калічак Ю.Л. Взаємодія родини та закладу дошкільної освіти у процесі виховання дошкільників. *Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис*. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2024. № 17. С. 31–34.

5. Калічак Ю.Л. Родинна педагогіка: тексти лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 132 с.

6. Кичма В.П., Калічак Ю.Л. Родина як найважливіший інститут виховання дитини дошкільного віку. *Нотатки сучасної науки : електронний мультидисциплінарний науковий часопис*. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2024. № 17. С. 23–26.

7. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка : навчальний посібник : у 3-х т. Івано-Франківськ, 2006. Т. 2. *Основи родинного виховання*. 288 с.

8. Родинна педагогіка: навчально-методичний посібник : за ред. А.А. Марушкевич, В.Г. Постовий, Т.Ф. Алексеєнко та ін. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. 216 с.

9. Родинні взаємини і проблеми виховання дітей: за редакцією В. Костіва. Івано-Франківськ : Плай, 1995. 48 с.

10. Родинно-сімейна енциклопедія / загальна редакція Ф. Арвата та ін. Київ : Богдана, 1996. 438 с.

11. Стельмахович М.Г. Виховні цінності традиційної української родини. Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / за заг. ред. О. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 129–132.

12. Цимбалістий Б. Родина і душа народу. Українська душа. Київ : Фенікс, 1992. С. 66–96.